

research-pedagogical staff in the risk society is proved. The essence of the concept «psychological sustainability» is defined, which is interpreted as the ability of a person to face difficulty, keep the faith in situations of frustration and to maintain a high level of mood. The components of psychological sustainability are outlined, namely: emotional, volitional, intellectual (cognitive), motivational and psychomotor. It is proved that the psychological sustainability of the personality to social problems and risks is an integral index, which reflects the results of training and education of the personality, and the experience of interaction with the environment.

The article focuses on the study of specific risks in the life of young generation. The typology of situations of youth social risk, according to which the first type of risk is associated with competition between peers in personal development, problems of health and protection of life; the second type of risk is conditioned by the uncertainty of youth life start; the third type of risk is associated with uncertainty of youth self-realization opportunities; the fourth type of risk situations is connected with value-normative uncertainty; the fifth type of risk situations is associated with the uncertainty of youth identity.

The essence of the concept of «sustainability» is defined, which is understood as the ability to overcome difficult situations constructively, remain active and prevent negative effects of stress. The basic values of vital sustainability are clarified: cooperation, trust, and creativity. The components of vital sustainability as a system of beliefs about oneself, about the world and relationship with it: inclusion, control, and risk taking are considered. The emphasis is put on the fact that sustainable personality views life as a way to gain experience and is ready to take risks. Common indicators of destroying of personal psychological sustainability are outlined.

Psychological recommendations for forming psychological sustainability to the risks in future teachers in the risk society, their ability to assess risks, to be able to actualize psychological sustainability in them and in the students' environment are formulated.

Key words: *psychological sustainability, sustainability to life, vital belief, risk society, personality.*

УДК: 371.13:373.3]:371.31(477)

К. В. Фомін

Педагогічний інститут
Прикарпатського національного
університету імені Василя Стефаника

ПІДГОТОВКА ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ДО ДІАЛОГІЧНОГО НАВЧАННЯ УЧНІВ ЯК ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

У статті, за результатами вивчення теоретичних джерел, розкрито стан дослідженості підготовки вчителя початкової школи до діалогічного навчання. З'ясовано основні теоретичні підходи щодо обґрунтування актуальності, різних аспектів підготовки вчителя до діалогічної діяльності, діалогу в освітньому процесі. Виявлено міждисциплінарні зв'язки дослідження підготовки фахівця до діалогічної взаємодії, сутнісні особливості різних видів діалогу та його значущість в особистісному розвитку й становленні учня. Незважаючи на те, що на теоретичному рівні науковці розглядають різні аспекти підготовки фахівця до діалогічного навчання, немає цілісного дослідження з проблеми підготовки вчителя початкової школи до діалогічного навчання учнів. Виокремлено пріоритетні напрями подальших досліджень з цієї актуальної проблеми.

Ключові слова: *діалог, діалогічне навчання, діалогічна взаємодія, діалогічний підхід, підготовка вчителя початкової школи.*

Постановка проблеми. Утвердження особистісно орієнтованої парадигми освіти зумовлено викликами інтеграційних процесів у глобальних вимірах. Освіта молодих генерацій передбачає набуття функціональних знань. Актуалізована мета щодо навчання, виховання й розвитку особистості може бути інтерпретована як підготовка особистості до майбутнього самостійного життя.

Підготовку вчителя до професійної діяльності розглядаємо в контексті сучасних суспільних пріоритетів культурологічної сутності та функціональності освіти. Удосконалення фахової підготовки вчителя початкової школи зумовлено як суспільними потребами щодо освіти дітей, так і необхідністю наближення змісту, методів, форм навчання до потреб особистості, налагодження партнерської взаємодії.

У цьому контексті актуалізується проблема готовності вчителя до діалогічного навчання в початковій школі.

Аналіз актуальних досліджень. Проблема професійної підготовки вчителя, зокрема й початкової школи не нова. Її досліджували вчені радянської доби (А. Алексюк, Ю. Бабанський, І. Лернер, В. Паламарчук, В. Онищук). Значний унесок у розроблення методологічних підходів, технологій професійної підготовки майбутнього вчителя початкової школи зроблено сучасними українськими вченими (В. Бондар, Н. Бібік, І. Бех, С. Мартиненко, О. Савченко, Л. Хоружа, та ін.).

Дослідження діалогу як способу засвоєння навколишньої дійсності належить М. Бахтіну [1], В. Біблеру [3], М. Буберу [4].

В. Сухомлинський у книзі «Серце віддаю дітям» узагальнив значення міжособистісного діалогічного навчання як засобу розвитку дитячої думки, виявлення «взаємозв'язків між речами та явищами навколишнього світу», формування уявлень про живе й неживе в природі, спостережливості, пошуку власних аргументів [17, 230–231].

Мета статті – здійснення теоретичного огляду дослідженості проблеми підготовки вчителя початкової школи до діалогічного навчання; виявлення перспективних шляхів подальших досліджень.

Виклад основного матеріалу. У довідковій літературі поняття «діалог», «діалог у навчанні», «діалогічне навчання» подано з різних позицій. В «Українському педагогічному енциклопедичному словнику» поняття діалог розглядається з позицій літератури й політики, педагогіки. «У педагогіці: форма ліквідації виховних конфліктів шляхом обміну думками сторін і знаходження спільної позиції» [6, 132]. З огляду на ідею нашої статті варто виокремити трактування в цьому словнику сутності поняття «діалог у навчанні», що подано як «форма педагогічної взаємодії учителя-учня (учня-учня) в умовах навчальної ситуації, у ході якої відбувається інформаційний обмін, взаємний вплив і регулюються

відносини. Специфіка навчального діалогу визначається цілями, умовами й обставинами взаємодії» [6, 133].

У «Психологічному словнику-довіднику» зазначено: «Діалог (*від* гр. *dialogos* – розмова, бесіда) – спілкування двох суб'єктів стосовно вирішення проблеми; обговорення спільної теми, коли зберігається думка кожного; намагання зрозуміти один одного, охопити цілісний зміст висловлювання партнера без оцінки його правильності» [16, 53].

У працях М. Бубера діалог розглянуто як форму суб'єкт-суб'єктної взаємодії, особливістю якої є рівність у висловлюванні, звернення та сприйняття, що є визначальним у взаєминах між учителем і учнем [4, 108].

Теоретичне осмислення сутності діалогічного навчання (учнів, студентів) відносимо до міждисциплінарних досліджень, а саме: філософії, психології, педагогіки.

На думку Б. Гершунського, у сучасних умовах розвитку сфер освіти важливо по-новому підходити до професійної підготовки педагога. Насамперед, вважає вчений, актуалізується «феномен функціональної грамотності» [5, 72–73].

Таке тлумачення є важливим щодо узагальнення основних показників готовності вчителя початкової школи до діалогічного навчання. Значний інтерес щодо з'ясування стану дослідженості проблеми підготовки майбутнього вчителя початкової школи до діалогічного навчання складають міждисциплінарні дослідження, насамперед, із психології: Дослідження діалогічного підходу до професійної діяльності майбутніх психологів вирізняється актуалізацією ключових понять: діалогічний підхід, діалогічна взаємодія, діалогічне спілкування.

Заслуговує на увагу розвиток О. Матюшкіним психологічних аспектів ідеї діалогічного принципу в навчанні в контексті уточнення умов проблемного навчання. Основні результати щодо впровадження діалогічного принципу в навчанні викладено в праці «Мислення, навчання, творчість» [11, 268–269]. Підтримуючи теоретичні виклади М. Бахтіна, В. Біблера, Б. Ломова, О. Матюшкін актуалізує значення взаємодії суб'єктів навчання у процесі пізнавальної активізації й вирішення освітніх завдань. Як він вважав, саме ця ланка є важлива щодо розуміння особистістю актуалізації проблем, питань, формулювання відповідей. Пошук шляхів вирішення навчальних завдань у взаємодії з іншими учасниками (учитель – учень, учень – учень), може вирішуватися як питання, звернене до партнера, як завдання, що потребує спільних пошуків. Це зумовлює розвиток мислення, пошук оригінальних шляхів вирішення пізнавальних завдань. У контексті фахової підготовки вчителя важливою є думка про значущість усного викладу міркувань, демонстрації, приведення аргументів, пошуку власного рішення [11, 268–269].

З огляду на те, що підготовка вчителя до діалогічного навчання потребує обґрунтування особливостей змістово-методичного та організаційно-педагогічного забезпечення, важливими є наукові ідеї, узагальнені сучасним українським психологом С. Максименком. Учений актуалізує значущість діалогічного простору в процесі підготовки майбутніх психологів. На його думку, діалогічне середовище забезпечує умови не лише для суб'єкт-суб'єктної взаємодії, становлення та розвитку комунікації в системі: учитель – учень – учень – учитель, а й забезпечує можливості текстотворення, що важливо з огляду на проблему підготовки вчителя початкової школи [8, 39].

У статті «Діалогічний підхід до професійної підготовки майбутніх психологів: сутність, перспективи» І. Михайлюк розглядає діалогічний підхід як «методологічний принцип, який пронизує навчальний процес» [12, 120]. Автор цієї статті визначає базове поняття, діалог як: «безпосередня форма організації навчального процесу, яка передбачає різнорівневу взаємодію суб'єктів начального процесу як створення єдності смислів і цілей, як засіб засвоєння знань і вмінь» [12, 120].

З огляду на педагогічну значущість діалогу варто було б акцентувати увагу на актуалізації мовленнєво-пошукової діяльності, що сприяє розвитку та саморозвитку особистості – суб'єкта діалогічної взаємодії. Натомість І. Михайлюк розкриває психологічну та дидактичну сутність діалогічних стосунків. Вони, на думку автора статті, «не лише виконують дидактичні функції в навчальному процесі, а й набувають розвивального ефекту умов використання перцептивно-рефлексивних здібностей учасників взаємодії» [12, 120].

Загальні аспекти з проблематики нашої статті є предметом досліджень сучасних українських педагогів. У статті «Проблема діалогічного навчання в американській педагогічній думці XX сторіччя» Н. Мілько узагальнює основні підходи до діалогічного навчання та їх витоки. Автор статті робить висновок про цивілізаційний характер діалогічного навчання та його значення для саморозвитку, самовдосконалення особистості [13].

Галина Коберник у статті «Формування професійної майстерності майбутнього вчителя в умовах діалогічного навчання» обґрунтовує думку про те, що в умовах особистісно орієнтованої системи навчання посилюється значущість спілкування. Тому, вважає авторка вищенаведеної статті, актуалізується діалог у навчально-виховному процесі. Окреслені міркування є важливими з огляду на предмет дослідження щодо підготовки вчителя початкової школи до діалогічного навчання, розкриває особливості підготовки студентів у процесі використання інтерактивних технологій співвідношення діалогу й інтеракції. Автор підтримує думку М. Бахтіна,

Ю. Біблера про діалог як «засіб збагачення суб'єктивного досвіду» [7, 7–8], а умовою цього є збереження рівності партнерської взаємодії.

Г. Коберник подала авторське тлумачення поняття діалог, що розглядається як «основа процесів навчання й виховання, а різноманітні його прояви та форми – як фундамент методики й технології активного навчання, колективної навчальної діяльності, навчально-пізнавальної співпраці тощо» [7, 9].

Загальні аспекти підготовки майбутнього вчителя до діалогічного навчання розкрито В. Морозовим. У руслі нашого дослідження варто зазначити такі: уточнення науковцем сутності готовності педагога до діалогічного навчання, що характеризується сформованою методичною та технологічною функціональністю [15, 4]. В. Морозов розкриває авторське тлумачення поняття «діалогічне навчання», а саме: «Діалогічне навчання розуміється як спільна діяльність викладача й учня у формі навчального діалогу, який стимулює появу гіпотез, запитань, моделей, що відбивають точки зору, індивідуальне бачення його учасників» [15, 10].

Результатом професійно-педагогічної підготовки майбутнього фахівця до діалогічного навчання є сформована готовність до такого виду взаємодії вчителя й учня, учня-учня. В. Морозов вважає, що основою формування цього складного утворення є «позитивне ставлення студента до вирішення навчальних завдань у діалогових формах, пізнавальна активність і самостійність, особистісно-прийнята дидактична мета, що виступає спонукальною силою практичних дій, емоцій учнів» [15, 11]. Автор характеризує структуру готовності вчителя до діалогічного навчання, виділяє чотири компоненти, а саме: мотиваційний, теоретичний, практичний і готовність до творчості [15, 11].

У контексті з'ясування сутності проблеми підготовки вчителя початкової школи до діалогічного навчання заслуговує на увагу розкриття особливостей технології діалогічного навчання через призму професійної підготовки вчителя [14]. Означений аспект підготовки вчителя, вважає В. Морозов, можна розглядати як технологічну складову, оскільки підготовка вчителя до діалогічного навчання в початковій школі може бути ефективною за умови сформованості технологічної компетентності [14].

Аналіз стану вивченості проблеми діалогічного навчання в теорії засвідчує, що впродовж останніх років інтерес до неї значно зріс. Окремі питання діалогічного навчання є предметом дослідження з дидактики. М. Чувасова в кандидатській дисертації «Формування пізнавальної активності старшокласників у процесі діалогічного навчання» обґрунтувала сутність поняття «діалогічне навчання» та його вплив на розвиток навичок спілкування й уміння слухати інших, вибір орієнтирів; розвиток взаємоповаги та взаємодовіри й гідності особистості; розвиток продуктивного мовлення; забезпечення педагогічних ситуацій для розвитку індивідуальних творчих

здібностей і їх застосування. На поняттєвому рівні авторкою розглядається діалогічне навчання як «система прийомів творчого співробітництва педагога й учня, спрямована на узгодження й об'єднання їхніх зусиль для розвитку кожної особистості» [19, 8].

Вивчення стану проблеми в практиці початкової школи різних областей України засвідчує інтерес педагогів-практикантів до технології діалогічного навчання. Заслуговує на увагу досвід шкіл Дніпропетровської області. І. Харченко, вчитель КЗО «Середня загальноосвітня школа № 37» Дніпропетровської міської ради, у статті «Інноваційні педагогічні технології на уроках в початкових класах» (на шпальтах журналу «Педагогіка в Україні та за кордоном») розкриває досвід використання спонукального та підвідного видів діалогу на уроках у початковій школі. На думку автора цього досвіду, у процесі діалогічного навчання, розкриваються творчі здібності учнів. Вони вчаться самостійно виокремлювати особливості тих чи інших явищ, фактів, текстів і шукати шляхи щодо вирішення проблемних ситуацій. Готовність учителя до проектування підвідного діалогу розглядається особистісна діяльність щодо організації діалогічного навчання, конструювання алгоритму запитань і відповідей, об'єднаних розвивальною метою [18].

Окремі аспекти готовності вчителя до діалогічного навчання розкрито у статті В. Масич «Розвиток діалогічного навчання в сучасній педагогіці», а саме: зростання активності розумової діяльності особистості у процесі використання діалогічних методів; рівноправність суб'єктів у процесі діалогу; діалог – підґрунтя діалогового навчання; зумовленість мовленнєвого розвитку, чуттєвого сприймання думок у процесі діалогічного навчання [9].

За результатами аналізу теоретичних джерел В. Масич узагальнює вимоги до діалогу в контексті професійної підготовки вчителя. На її думку, діалог зумовлює рівність викладача – студента, вчителя – учня у процесі взаємодії щодо формування й озвучення власних думок [10].

Стверджуючи актуальність діалогу в освітньому процесі вищого навчального закладу, В. Масич акцентує увагу на елементах проблемності, уточнює сутність діалогічно-проблемного навчання, навчального діалогу; особливостей навчального діалогу у процесі вивчення іноземних мов. Заслуговує на увагу авторське бачення специфіки організації навчального діалогу студентів, що може бути принагідним для викладання гуманітарних дисциплін [10]. Пріоритет належить інтерактивним технологіям.

Висновки. Теоретичний огляд дослідженості проблеми підготовки вчителя початкової школи до діалогічного навчання дає змогу зробити висновок про актуальність означеної проблеми в сенсі суспільних вимог до освіти учнів. Окремі аспекти цієї проблеми є предметом досліджень філософів, психологів, педагогів. Однак, недостатньо уваги приділено висвітленню особливостей змістово-методичного забезпечення підготовки вчителя до діалогічного навчання в умовах функціонування початкової школи.

Перспективи подальших наукових розвідок. Актуалізація компетентнісного підходу до освіти учнів початкової школи зумовлює нове бачення готовності вчителя до діалогічного навчання. В умовах діалогічного навчання розглядаємо різні рівні готовності вчителя до такого виду діяльності. Сформованість мотиваційно-аксіологічного рівня готовності вчителя може бути визначальним щодо організації та змістово-методичного забезпечення діалогу в початковій школі. Технологічний рівень, на нашу думку, буде сприяти забезпеченню функціональності знань, умінь, навичок і способів діяльності учнів; розвитку інтелектуальних і особистісних якостей. Рефлексивний рівень готовності вчителя до діалогічної взаємодії можна розглядати в сенсі особистісного професійного самовдосконалення вчителя. Означені ідеї складають перспективу подальших наукових розвідок.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бахтин М. М. *Философия и социология гуманитарных наук* / Михаил Михайлович Бахтин. – СПб. : Аста-пресс, 1995. – 388 с.
2. Бех І. Д. *Особистість у просторі духовного розвитку : навч. посіб.* / І. Д. Бех. – К. : Академвидав, 2012. – 256 с.
3. Библер В. С. *От наукоучения – к логике культуры: два философских введения в двадцать первый век* / Владимир Соломонович Библер. – М. : Политиздат, 1991. – 412 с.
4. Бубер М. *Два образа веры* / М. Бубер. – М. : Прогресс, 1995. – 408 с.
5. Гершунский Б. *Философия образования для XXI века (В поисках практико-ориентированных образовательных концепций)* / Борис Гершунский. – М. : Изд-во «Совершенство», 1998. – 608 с.
6. Гончаренко С. *Український педагогічний енциклопедичний словник* / Семен Гончаренко. – Рівне : Волинські обереги, 2011. – 552 с.
7. Коберник Г. *Формування професійної майстерності майбутнього вчителя в умовах діалогічного навчання* / Г. Коберник // *Проблеми підготовки сучасного вчителя : збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини.* – Умань : ПП Жовтий, 2010. – Випуск 2. – С. 7–12.
8. Максименко С. Д. *Психологічні проблеми особистісно-орієнтованого діалогічного навчання* / С. Д. Максименко // *Психолого-педагогічні проблеми гуманізації шкільної освіти : зб. матеріалів міжрегіонального науково-практичного семінару.* – К. – Рівне, 1997. – С. 39.
9. Масич В. *Розвиток діалогового навчання в сучасній педагогіці* [Електронний ресурс] / В. Масич. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/9_EISN_2007/Pedagogica/21408.doc.htm.
10. Масич В. В. *Досвід використання діалогічного навчання в практиці сучасної вищої школи* [Електронний ресурс] / В. В. Масич. – Режим доступу : http://irbis-nbuv.gov.ua/.../cgiirbis_64.exe?
11. Матюшкин А. М. *Мышление, обучение, творчество : монография* / А. М. Матюшкин // *Избранные психологические труды* – М. : «МОЛДЭК», 2003. – 720 с.
12. Михайлюк І. В. *Діалогічний підхід до професійної підготовки майбутніх психологів: сутність, перспективи* [Електронний ресурс] / І. В. Михайлюк. – Режим доступу : <http://academy.ks.ua/wp-content/uploads/2014/05/77.pdf>.
13. Мілько Н. Є. *Проблема діалогічного навчання в американській педагогічній думці XX сторіччя* [Електронний ресурс] / Н. Є. Мілько. – Режим доступу : http://lib.mdpu.org.ua/nvsp/articles/2009/09_03mnepdn.pdf.

14. Морозов В. В. Технологія діалогічного навчання як складник професійної освіти майбутніх учителів [Електронний ресурс] / В. В. Морозов. – Режим доступу : <http://journal.kdpu.edu.ua/pedag/article/view/52>.

15. Морозов В. В. Формування готовності студентів вищих педагогічних закладів до діалогічного навчання : автореф. дис. ... канд. педагог. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Володимир Віталійович Морозов ; Криворізький державний педагогічний університет. – Кривий Ріг, 2000. – 20 с.

16. Приходько Ю. О. Психологічний словник-довідник : навч. посіб. / Ю. О. Приходько, В. І. Юрченко – К. : Каравела, 2014. – 344 с.

17. Сухомлинський В. Серце віддаю дітям / Василь Сухомлинський. – Вид-во : «Акмата», 2012. – 537 с.

18. Харченко І. В. Інноваційні педагогічні технології на уроках в початкових класах [Електронний ресурс] / І. В. Харченко // Педагогіка в Україні та за кордоном. – Режим доступу : <http://molodyvcheny.in.ua/files/conf/ped/06nov2014/08.pdf>.

19. Чувасова Н. О. Формування пізнавальної активності старшокласників у процесі діалогічного навчання : автореф. дис. ... канд. педагог. наук : спец. 13.00.09 «Теорія навчання» / Наталія Олександрівна Чувасова ; Криворізький державний педагогічний університет. – Кривий Ріг, 2008. – 20 с.

РЕЗЮМЕ

Фомин Е. В. Подготовка учителя начальной школы к диалогическому обучению как педагогическая проблема.

В статье, по результатам изучения теоретических источников, раскрыто состояние исследованности подготовки учителя начальной школы к диалогическому обучению. Проанализированы основные теоретические подходы к обоснованию актуальности, различных аспектов подготовки учителя к диалогической деятельности, диалога в образовательном процессе. Выявлены междисциплинарные связи исследования подготовки специалиста к диалогическому взаимодействию, особенности различных видов диалога и его значимость в личностном развитии и становлении ученика. Несмотря на то, что теоретически, ученые рассматривают различные аспекты подготовки специалиста к диалогическому обучению, нет целостного исследования по проблеме подготовки учителя начальной школы к диалогическому обучению учащихся.

Ключевые слова: диалог, диалогическое обучение, диалогическое взаимодействие, диалогический подход, подготовка учителя начальной школы.

SUMMARY

Fomin K. Primary school teacher training to dialogic teaching of pupils as a pedagogic problem.

As the result of theoretical research, the article investigates the problem of primary school teacher training to dialogic teaching of pupils. In the scientific survey the analysis of Ukrainian and foreign pedagogues' works on the investigated problem is given. The investigation of this problem is situated in the field of interdisciplinary study, especially philosophy, psychology, pedagogy. Researchers, validating the principles, technology of dialogic teaching, use such key words as: dialogic approach, dialogic interaction, dialogic teaching, what means the multifunctioning of this problem and need to actualize its implementation into the primary school teacher training.

As the result of this problem the definitions of the notions «dialogic teaching», «dialogic interaction» are given. Dialogic teaching is based on the principle of child centrism: considering values and their importance to the child and society; knowledge productivity and

means of activity; meaning of education. The entity of dialogic interaction in the process of solving common educational tasks, reflection, what predetermines the child's realization of his or her personal increasing as for getting education is given. The considering of the problem from various methodological points of views will help future primary school teachers to realize the importance of communication in the system «teacher-pupil-pupil-teacher».

In the context of this article the peculiarities of using interactive technologies in the process of primary teacher training to the dialogic teaching are given, readiness of future primary school teachers to use received knowledge in practice. The article actualizes working experience of secondary school teachers of Ukraine as for realization of dialogic teaching technologies. The experience of primary school teacher I. Charchenko (Dnipropetrovsk school number 37) is of great value. At her lessons the teacher uses dialogue as a means of developing pupil's speaking abilities, creativity and individual work.

It is proved that social and individual predetermination of dialogic teaching in primary schools and often the teacher's unreadiness to the realization of this teaching type, actualizes the problem of improvement of forms and methods of teacher training.

It is necessary to give the precise definition of primary school teacher training to dialogic teaching, to define the level of the primary school teacher's readiness to such type of professional activity, definition of criteria and notions.

Key words: *dialogue, dialogic teaching, dialogic interaction, dialogic approach, primary school teacher training.*